

ningen att Gud finns (eller inte) är fortfarande sann eller falsk – utan endast en insikt om det omöjliga i att uppnå säkra svar i frågor som rör Guds existens, ett evigt liv och livets mening. Det är också därför jag kan uppskatta Palmqvists hållning: han avfärdar inte sanningsfrågan som oväsentlig eller irrelevant, han hävdar inte att religion inte alls skulle handla om försanthållanden, han menar endast att vi måste ge upp tanken på att nå tvärsäkra svar – och det måste vi ju.

Avhandlingen är något så (för filosofiska/teologiska avhandlingar) ovanligt som en sammanläggningsavhandling. Den är uppdelad i en drygt sextio sidor lång inledning, som med fördel kan läsas som självständig text, samt fem artiklar, samtliga publicerade (i *Religious Studies*) eller antagna för publicering.

I inledningen diskuterar Palmqvist de olika synsätt på religiös rationalitet som jag presenterat ovan. Avsnitt 2.1 behandlar den naturliga teologin och utmynnar i insikten om svårigheten att basera en religiös tro på evidens. Reformert epistemologi diskuteras i avsnitt 2.2 i två olika versioner: Alvin Plantingas teori om en mänsklig *sensus divinitatis* samt William Alstons (1921–2009) doxastiska mystiska praktik. Genomgången leder till slutsatsen att ambitionen att basera en religiös tro på epistemiska skäl bör överges. Därefter resonerar författaren, i avsnitt 2.3, om huruvida voluntarismen, utifrån Pascals vad samt William James (1842–1910) ”viljan att tro”, kan vara en rimlig hållning, men även denna överges. Att välja vad vi ska tro är nämligen ingen framkomlig väg, bland annat av det skälet att det är svårt att tro något enbart genom en viljeinsträngning.

I kapitel 3 utvecklar Palmqvist i stället ett icke-doxastiskt (*non-doxastic*) förhållningssätt. Detta reducerar inte trosinnehållet, vilket han anser att en viss typ av liberal teologi gör – ”to simply reduce the content of religious discourse until it becomes believable” (s. 44) – men ersätter tron i betydelsen försanthållanden med den epistemiskt svagare attityden hopp. ”Instead of thinning

the content of religious discourse, it suggests a thinning of the attitude one has towards that discourse, substituting belief with some epistemically weaker attitude” (s. 44). Denna ”religion utan trosföreställningar” är också att föredra framför religiös fikcionalism, påpekar han. Enligt denna är visserligen religiösa trosföreställningar djupt existentiellt meningsfulla, men de är inte sannare än innehållet i en skönlitterär berättelse, och det blir då svårt att motivera varför man ska tro på Bibeln snarare än på *Odysséen* eller *Madame Bovary*.

Den religiösa hållning Palmqvist utvecklar är således en som tar sanningsfrågan på allvar men i stället för att med övertygelse hålla religiösa trosföreställningar för sanna är det rimligare att hoppas och önska att de är sanna. Denna agnostiska hållning förutsätter två viktiga villkor: dels att man verkligen *önskar* att den trosföreställning man intar denna attityd till (exempelvis att Gud finns) är sann, dels att det är epistemiskt *möjligt* att trosföreställningen faktiskt är sann (s. 54–56).

Avhandlingen är mycket stimulerande att läsa. Till förtjänsterna hör dels att ämnet är angeläget: i en tid av osäkerhet och livsåskådningmässig pluralism är vi kanske hänvisade till, åtminstone om vi vill vara intellektuellt hederliga, att inta någon form av agnostisk hållning. Dels är den förhållandevis lättläst, jag skriver förhållandevis för detta är ju trots allt en doktorsavhandling i filosofi. Men dess klara språk och tydliga disposition gör tankarna lätta att följa.

Lotta Knutsson Bråkenhielm
TD, Stockholm

DOI: 10.51619/stk.v97i2.23200

Hannah M. Strømmen & Ulrich Schmiedel.
Claims to Christianity: Responding to the Far Right. London: SCM Press. 2020. 203 s.

Kultur och religion har blivit slagträn i samtidens kulturkrig. Hannah M. Strømmen och Ulrich Schmiedel granskar i denna bok yttersta högeranspråk på att representera

den sanna kristendomen mot islam. För så ser upplägget ut, menar författarna. Redan i sin inledning deklarerar de att de *inte* är neutrala. De är öppna, men inte neutrala.

Efter kalla krigets slut på 1990-talet lanserade den Harvardbaserade statsvetaren Samuel P. Huntington (1927–2008) sin tes om civilisationernas kamp. Världen beskrevs som uppdelad i olika kulturer som står mot varandra. Artikelnen ”The Clash of Civilizations?” i *Foreign Affairs* 1993 utvidgades till en bok som fick stort inflytande, inte minst inom högern, genom att hävda att västvärlden står mot islam, i en kamp mellan islam och kristendomen. Detta ”krig” som pågår runt om i Europa, framställs som en kamp om nationens själ, där islam vinner mark. Enhetliga folk bör därför göra motstånd mot globalisering och pluralism. Strömmen och Schmiedel hävdar att kristendomen i detta tankesystem kidnappats av den yttersta högern. Det blir därför en teologisk uppgift att undersöka vilken typ av kristendom som återopnas och vilken som förkastas. Deras utgångspunkt är att kristendom inte är entydig utan framträder på olika sätt, både som gästfri och som fientlig.

Hur bör man tolka teologierna bakom högerens anspråk och hur bjuda motstånd? Författarna ser öppenhet som en tillgång. I stället för tävlan och kamp med islam i en tid uppfylld av islamofobi kan samverkan leda till större förståelse av vad det innebär att vara kristen. De hävdar att ”openness to otherness calls for contact between Christians and non-Christians in the name of Christianity” (s. 10). Historikern Rita Chin identifierar i *The Crisis of Multiculturalism in Europe* (2017) hur begreppet ras från 1970-talet och framåt ersatts med kultur för att dra en gräns mellan europeiska och icke-europeiska kulturer. Den gamla rasismen kombineras sålunda med en ny. I kärnan återfinns religion, som enligt Huntington skiljer ett folk från andra och leder till antagonism. Religion blir på så sätt essentialiserad och rasismen kamoufleras. Islamofobi kan därför betecknas som en form av rasism,

nu utan blod eller biologi. Författarna menar att denna kulturellt kodade rasism med religion i centrum i stället för ett färgkodat språk, fokuserat på ras, mobiliseras för att essentialisera muslimer. Teologin blir fångad och använd som ett medel för att försvara ojämlikhet. Genom att skapa rädsla och beskriva islam som en odemokratisk kultur blir muslimer ett säkerhetshot. Att se islam och islamisering som problemet förenar rörelser på yttersta högern både innanför och utanför parlamenten och bildar en ”international av nationalister” som ser sig som försvarare av den europeiska kulturen (s. 23).

I sin genomgång av hur högern i Europa gått från nypaganism till att se kristendomen som det naturliga för Europa återkommer mycket som är välbekant i samtida politisk debatt. Sekulariseringen har i Europa fått kristendomen att framstå som kompatibel med demokrati. Det är rötterna till *laïcité*, utropar Marine Le Pen. Familjepolitiken går ut på att upprätta patriarkatet och den traditionella kärnfamiljen på bekostnad av andra sorters relationer och samlevnadsformer. Här finns många dråpliga beskrivningar med uttryck som ”korstågskristendom” och ”kulturkristendom på steroider”. Gud beskrivs som en krigsherre som hjälper dig mot fienderna. Korset blir en enande symbol för detta kristna Europa där majoritetskyrkor anklagas för att lägga sig i politik när de påminner om kärlek till grannar, fiender och budet att välkomna främlingen, men inte när de tar avstånd från abort. Detta är en retorik som hörs även i Sverige.

Hur kyrkorna förhåller sig till den terroristiska högerens verklighetsbeskrivning i Norge, till den populistiska högern i Tyskland och den hårda högern i Storbritannien, belyses genom dokument och uttalanden. Anders Behring Breivik pekade ut kulturmarxism, feminism och mångkulturalism som hot. Den norska kyrkan, som varken kan beskrivas som höger eller vänster, nöjde sig inte efter Breiviks terrordåd 22 juli 2011 med att deklarerera att hans kristendom inte är kristen, utan presenterades en annan

kristendom som fortsätter att utmanas av Jesus fiendekärlek, oavsett tro eller bakgrund. Den anglikanska kyrkan i England riskerar i sitt motstånd mot polarisering att hamna i en position där gränsen dras mellan briter och de andra, i synnerhet muslimer. Men om kristendomen bara blir en fråga om tillhörighet, en identitetmarkör som knyts till platsen eller till nationen, så riskerar kristendomens kärna att försvinna, menar författarna. Det blir kristendom mot islam, eller ”the West against the Rest”, för att parafrasera Stuart Hall (1932–2014).

Boken sätter in den teologiska analysen i ett brett sammanhang och visar hur den gamla rasismen kombineras med kulturrasism. Att förknippa religion främst med *de andra* har en lång historia i Europa, där kristendom, och/eller det sekulära, ses som europeiskt. Nu återkommer tendensen att beskriva både judar och muslimer som icke europeiska. Boken blir därför en viktig teologisk utmaning för kyrkor i Europa att bjuda motstånd när kristendomens kärna ifrågasätts. Men redovisningen av kyrkornas svar visar att det inte är lätt. De breda kyrkorna i de tre länderna är alla angelägna om att inte utesluta någon människa på grund av åsikter. För många är det viktigt att känna tillhörighet, inte minst i en nyliberal global värld, där människor alltmer framställs som konsument, inte som medborgare. Men om kyrkorna strävar mer efter att konsolidera tillhörighet än att utmana och ta ställning för och agera tillsammans med de fattiga så riskerar de att svika sin egen kärna. Samtidigt är det just de breda kyrkorna i Europa som oftast är mest öppna för samverkan och dialog med muslimer.

För mig som i decennier har arbetat med de här frågorna är detta en välkommen bok med en bred översikt över aktuell litteratur. Definitionerna av nya och gamla former av rasism skärper blicken för den vardagliga kulturrasismen. Att boken granskar kyrkors gensvar i teori och praktik är särskilt värdefullt. Frågan om hur man bäst gör motstånd mot den yttersta höger som bereder marken

för odemokratiska krafter är tyvärr högst angelägen. Dessvärre faller författarna ibland in i den retorik de kritiserar. Muslimer tenderar att bli en enhetlig grupp av fattiga och ut-satta, som kyrkan har ett särskilt ansvar att tala för och med utifrån befielseteologins *preferential option for the poor*. I verkligheten är gruppen muslimer dock inte enhetlig, varken i de muslimska länder där de utgör majoritet eller i länder där de befinner sig i en minoritetsposition.

En större betoning av den skapelsegivna horisonten, att alla är skapade till Guds avbild, hade förstärkt argumenten och betonat Kristus som gåva mer än enbart som etiskt föredöme, *imitatio*.

Elisabeth Gerle
Docent, Lund

DOI: 10.51619/stk.19712.23201